

УДК 35.078.3

Л.П. КОВАЛЕНКО, канд. юрид. наук,
доц., Національний юридичний університет імені
Ярослава Мудрого

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Ключові слова: інформаційні правопорушення, сутність юридичної відповідальності за інформаційні правопорушення, особливості й види інформаційних правопорушень

Однією з найактуальніших тем, що викликає багато запитань на теоретичному та практичному рівні є питання становлення та розвитку нового виду юридичної відповідальності – інформаційної. Дедалі більше публікацій присвячено обґрунтуванню наявності даного виду юридичної відповідальності, хоча деякі автори виступають проти такої думки. У будь-якому випадку для науки інформаційного права є важливим питання щодо розробки галузевої концепції інформаційної відповідальності, що тісно пов'язана з удосконаленням механізму правового врегулювання інформаційних правовідносин.

Окремі питання юридичної відповідальності за інформаційні правопорушення досліджували. Але при цьому, на жаль, не було проведено комплексний аналіз її сутності, проблем становлення та розвитку. Тому метою статті є дослідження: поняття юридичної відповідальності за інформаційні правопорушення, її сутність, особливості, дослідження проблем її становлення і розвитку, системи видів стягнень за інформаційні правопорушення, законодавство про юридичну відповідальність за інформаційні правопорушення.

Слід підкреслити, що «інформаційну відповідальність» можна вважати синонімом до понять «інформаційно-правова відповідальність», «інформаційна юридична відповідаль-

ність», «відповідальність за порушення інформаційного законодавства», «відповідальність за порушення норм інформаційного права», і відмежовувати від понять: «юридична відповідальність у інформаційному праві», «юридична відповідальність суб'єктів інформаційного права», «юридична відповідальність за порушення у сфері інформаційної діяльності держави, органів місцевого самоврядування», оскільки порушення норм інформаційного права породжує не лише власне інформаційно-правову, а й відповідальність, передбачену іншими галузями права [1, с.23].

У теорії держави і права закріпленій і обґрунтованій поділ юридичної відповідальності на чотири види (кримінальна, цивільна, дисциплінарна і адміністративна). Але на сьогодні все більше вчених схиляються до думки, що даний поділ не відповідає сучасним політико-правовим реаліям на фоні зростання і підвищення відповідальності держави щодо забезпечення у суспільстві правопорядку [2, с.62].

Ми вважаємо, що інформаційна відповідальність є важливою складовою, одним із інститутів інформаційного права. Її місце і значна роль на інформаційно-правовому просторі визначається, по-перше, тим, що відносини такої відповідальності, разом з іншими інформаційно-правовими відносинами складають предмет інформаційного права, в суспільстві зазначений вид відповідальності є найбільш розповсюджений, у порівнянні з кримінальною, цивільно-правовою, дисциплінарною. Щороку в державі фіксується декілька мільйонів випадків порушення інформаційного законодавства, але, на жаль, при відсутності інформаційних стягнень, правопорушення залишаються без притягнення до відповідальності.

По-друге, суттєва особливість такої відповідальності полягає у прагматичності її теоретичних концепцій, домінуюча спрямованість яких окреслена проблематикою прийняття Інформаційного кодексу України.

По-третє, особливістю такої відповідальності є правові зв'язки з відповідальність кримінальною, адміністративною, цивільною, дисциплінарною. Саме цим обумовлено її тя-

жіння до галузевої самостійності, на що постійно звертається увага в наукових дослідженнях.

На наш погляд як самостійний вид юридичної відповідальності відповідальність за інформаційні правопорушення (інформаційна відповідальність) має законодавче підґрунтя. А саме, існує діюче інформаційне законодавство, яке визначає поведінку осіб, які порушують норми в галузі інформації, як протиправну, винну, яка і утворює склад правопорушень (злочинів в інформаційній сфері); лише така протиправна поведінка – проступок є підставою відповідальності в інформаційній сфері; зміст такої відповідальності передбачено законом.

На нашу думку, ця відповідальність є різновидом державного примусу, одним із самостійних, засобів підтримання правопорядку і законності в державі, а також регулювання інформаційних відносин, які виникають при вчиненні, на жаль не окремо визначених, законодавством правопорушень в інформаційній сфері.

Зрозуміло, що будь-який вид інформаційних відносин тільки тоді набуває реальні властивості (ознаки), коли існують гарантії того, що вони будуть виконані суб'єктами, а також якщо нормативно-правовим актом встановлена юридична відповідальність за їх невиконання або неналежне виконання.

На нашу думку, в широкому розумінні, інформаційно-правова відповідальність – це вид юридичної відповідальності, якому притаманні всі ознаки останнього, вона є складовою частиною державного примусу, це накладення на правопорушників (фізичних і юридичних осіб), загальнообов'язкових правил, які діють в інформаційній сфері, стягнень, що тягнуть за собою для цих осіб обтяжливі наслідки юридичного характеру.

У вузькому розумінні, інформаційно-правова відповідальність – це вид юридичної відповідальності, який полягає в застосуванні до фізичних і юридичних осіб, які вчинили інформаційні проступки, особливих санкцій – інформаційних стягнень.

Чинне інформаційне законодавство не містить положення, яке б дозволяло б оперувати також і законодавчим визначенням інформаційної відповідальності.

Але незважаючи на все, інформаційна відповідальність вже сформувалася об'єктивно. Про існування інформаційної відповідальності свідчить наявність Законів України «Про інформацію», «Про телебачення і радіомовлення», «Про захист персональних даних», «Про доступ до публічної інформації» [3, с.19; 4, с.7; 5, с.15; 6, с.4], в яких на жаль не передбачено штрафні санкції за правопорушення в інформаційній сфері, але містяться склади інформаційних правопорушень.

Так наприклад, не допускається без згоди батьків або осіб, що їх замінюють, розповсюдження інформації про неповнолітніх, які вчинили злочин, про злочини, вчинені щодо неповнолітніх, а також про самогубство неповнолітніх, якщо така інформація дозволяє ідентифікувати особу неповнолітнього (ст.41 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»).

Не підлягає розголошенню інформація про оперативну і слідчу роботу органів прокуратури, МВС України, СБУ, роботу органів дізнання та суду в тих випадках, коли її розголошення може зашкодити оперативним заходам, слідству чи дізнанню, порушити право на справедливий судовий розгляд справи, створити загрозу життю або здоров'ю будь-якої особи (Закон «Про інформацію»).

Предметом адвокатської таємниці є питання, з яких громадянин або юридична особа зверталися до адвоката, суть консультацій, порад, роз'яснень та інших відомостей, одержаних адвокатом при здійсненні своїх професійних обов'язків (ст.9 Закону України «Про адвокатуру»).

Стаття 37 Закону України «Про інформацію» забороняє розголошувати зміст документів, які становлять внутрішню службову кореспонденцію (доповідні записки, переписка між підрозділами тощо), якщо вони пов'язані із розробкою напряму діяльності установи, процесом прийняття рішень і передують

їх прийняттю; інформацію фінансових установ, підготовлену для контрольно-фінансових відомств.

В той же час Закон України «Про інформацію» (ч.9 ст.30) допускає, що інформація з обмеженим доступом може бути поширена без згоди її власника, якщо ця інформація є суспільно значимою, тобто якщо вона є предметом громадського інтересу і якщо право громадськості знати цю інформацію переважає право її власника на її захист.

Зазначені та інші підстави для відмови в наданні інформації або наданні неповної інформації передбачені законодавчими актами. В усіх інших випадках відмова в наданні інформації, передбаченої Законом України «Про інформацію», надання неповної інформації є порушенням права на інформацію, що є підставою для притягнення винної посадової особи до адміністративної відповідальності.

Закон України «Про інформацію» (ст.33) визначає, що термін вивчення інформаційного запиту на предмет можливого його задоволення не повинен перевищувати 10 календарних днів. Протягом вказаного терміну державна установа письмово доводить до відома запитувача, чи його запит буде задоволено чи ні. Задоволення запиту здійснюється протягом місяця, якщо інше не передбачено законом. Можливе також відстрочення задоволення інформаційного запиту, про що повідомляється заявникові (ст.34 Закону). Закон регламентує, що інформація, яка надається, має бути повною (тобто висвітлювати всі питання, що поставлені в інформаційному запиті чи звернення громадянина по суті), а також об'єктивною, тобто відповідати дійсності (ст.5 Закону «Про інформацію»). Надання неповної інформації або інформації, яка не відповідає дійсності, є порушенням права на інформацію.

Важливим фактором розуміння суті інформаційної відповідальності є усвідомлення її принципів, під якими розуміються основні початкові засади й ідеї, які визначають сутність і зміст інформаційної відповідальності, порядок притягнення винних осіб до інформаційної відповідальності.

Усі принципи інформаційної відповідальності можна поділити на загальні і спеціальні.

До загальних принципів належать: законності; свободи доступу до інформації; вільного висловлення думок і переконань; забезпечення інформаційної безпеки; рівності громадян перед законом; захисту авторських прав; комплексності відносин в інформаційній сфері.

До спеціальних принципів належать: невідворотність, тобто принцип відповідальності за інформаційне правопорушення означає невідворотне настання відповідальності за порушення вимог і приписів інформаційно-правових норм; відповідність провини і покарання; індивідуалізація; право на захист персональних даних; точного дотримання спеціально уповноваженими органами правил притягнення до відповідальності; недоторканності приватної власності на інформацію; доступності до інформації; недопущення цензури; віддзеркалення інтересів усіх категорій телеглядачів і радіослухачів; ліцензування телерадіомовної діяльності; пріоритет повідомлень інформації про лиха, що сталися в суспільстві, події державної і суспільної значущості та ін.

Не дослідженим наразі залишається питання класифікації принципів інформаційної відповідальності. У загальному визначенні класифікація (від лат. *classis* – розряд, клас; *facere* – робити) – систематичний розподіл і упорядкування понять і предметів. Це явище розуміють як: а) особливий випадок застосування логічної операції розподілу обсягу поняття, представляє собою певну сукупність поділу; б) спосіб, який дозволяє надати певним об'єктам статус узагальненого за якою-небудь вибраною властивістю (підставою) класифікації; в) розподіл об'єктів (явищ), які вивчаються якою-небудь наукою, за класами (групами) відповідно до певних ознак, які властиві одним об'єктам, однак відсутні в інших.

На нашу думку, слід розглядати класифікацію з точки зору отримання результату. Класифікація як результат – це система знань, поняття якої мають значення упорядкованих класів, за якими здійснено поділ об'єктів конкретної предметної галузі на підставі їх одно-

сті за певними властивостями. На нашу думку, класифікація має 3 чітко визначені структурні елементи: а) сукупність встановлених груп подібних об'єктів; б) підстави, за якими об'єкти об'єднуються в групи; в) принцип або закон, згідно з яким усі групи з'єднуються, організовуються в єдину систему. Наразі проблема класифікації принципів інформаційної відповідальності є досить актуальною. Класифікація принципів інформаційної відповідальності дозволяє дослідити окремі з них, виявити їх переваги й недоліки, розробити практичні рекомендації або пропозиції щодо удосконалення змісту окремих принципів. Тоді виникає питання: який критерій слід покласти в основу систематизації принципів інформаційної відповідальності? Ми вважаємо, що в основу класифікації має входити: а) сфера застосування; б) характер нормативних актів, у яких вони закріплені; в) пріоритет інтересів.

Виходячи з вище зазначеного, можна зробити висновок, що принципами інформаційної відповідальності є зафіксовані у конституційних, міжнародних, інформаційних нормах імперативні вимоги, що лежать в основі всієї системи норм інформаційного законодавства, виражають сутність, завдання, побудову та напрями подальшого розвитку інформаційної відповідальності як особливого виду юридичної відповідальності.

На нашу думку, принципи інформаційної відповідальності слід розглядати у сукупності, бо вони доповнюють один одного, а головною властивістю їх системи є взаємозв'язок, який визначається такими критеріями, як завдання, мета інформаційної відповідальності та її правова природа.

Система принципів інформаційної відповідальності – це сукупність імперативних вимог, які взаємопов'язані між собою та створюють цілісну єдність, що має інтегративну якість – законність інформаційної відповідальності.

Доцільно було би закріпити в майбутньому Інформаційному кодексі України перелік принципів інформаційної відповідальності

окремою статтею в наступній редакції: «Принципами інформаційної відповідальності є: гуманізм, справедливість, охорона інформаційних прав та свобод людини і громадянина; рівність усіх учасників права перед законом; усність; гласність; презумпція невинуватості; публічність; невідворотність; відповідність провини і покарання; індивідуалізація; право на захист персональних даних; точного дотримання спеціально уповноваженими органами правил притягнення до відповідальності; недоторканності приватної власності на інформацію; доступності до інформації; недопущення цензури; віддзеркалення інтересів усіх категорій телеглядачів і радіослухачів; ліцензування телерадіомовної діяльності; пріоритет повідомлень інформації про лиха, що сталися в суспільстві, події державної і суспільної значущості та ін.».

Ми вважаємо, що інформаційна відповідальність має наступні основні риси:

1. Підставою є вчинення інформаційного правопорушення (проступку). Інформаційна відповідальність за правопорушення настає, якщо ці правопорушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону інший вид юридичної відповідальності.

2. Інформаційні правопорушення повинні розглядатися в позасудовому порядку або як відповідно до чинного законодавства адміністративними судами. На нашу думку буде недоліком законодавства надати повноваження по розгляду інформаційних правопорушень великій кількості органам, так як інформаційні правопорушення специфічні, мають місце в інформаційній сфері суспільного життя.

3. Відповідальності підлягають як фізичні, так і юридичні особи. Це твердження ґрунтується на підставі наявності у чинному інформаційному законодавстві положень, які свідчать про можливість притягнення до інформаційної відповідальності таких осіб. Тут же зазначмо, що йдеться про Закони України «Про доступ до публічної інформації», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про рекламу» та ін., де

містяться норми, що вказують на суб'єктів правопорушень фізичних і юридичних осіб.

4. Повинен бути передбачений спрощений порядок притягнення до інформаційної відповідальності.

5. У переважній більшості настає за правопорушення у інформаційній сфері та інші.

ЛІТЕРАТУРА

1. Романюк Б. В. Проблеми організації боротьби з правопорушеннями, що вчиняються з використанням сучасних інформаційних технологій / Б. В. Романюк, В. Д. Гавловський, В. С. Цимбалюк // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2000. – № 2. – С. 122–127.

2. Цимбалюк В. С. Цивільно-правові джерела інформаційного права / В. С. Цимбалюк // Правова інформатика. – 2005. – № 3 (7). – С. 36–42.

3. Закон України «Про інформацію» : від 02.10.1992 р., № 2657–ХІІ // ВВР України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

4. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» : від 21.12.1993 р., № 3759–ХІІ // ВВР України. – 1994. – № 10. – Ст. 43.

5. Закон України «Про захист персональних даних» : від 01.06.2010 р., № 2297–VІ // ВВР України. – 2010. – № 34. – Ст. 481.

6. Закон України «Про доступ до публічної інформації» : від 13.01.2011 р., № 2939–17 // ВВР України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.

Коваленко Л. П. Теоретико-правові проблеми становлення та розвитку юридичної відповідальності за інформаційні правопорушення / Л. П. Коваленко // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 233–237 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_1_41.pdf

Сформульовано поняття юридичної відповідальності за інформаційні правопорушення, її сутність, особливості, досліджуються проблеми її становлення і розвитку. Пропонуються авторська класифікація і система видів стягнень за інформаційні правопорушення. Досліджується законодавство про юридичну відповідальність за інформаційні правопорушення.

Коваленко Л.П. Теоретико-правовые проблемы становления и развития юридической ответственности за информационные правонарушения

Сформулировано понятие юридической ответственности за информационные правонарушения, ее сущность, особенности, исследуются проблемы ее становления и развития. Предлагается авторская классификация и система видов взысканий за информационные правонарушения. Исследуется законодательство о юридической ответственности за информационные правонарушения.

Kovalenko L.P. Theoretical and Legal Problems of Formation and Development of Legal Liability for the Information of the Offense

The concept of legal responsibility is set forth for informative offences, her essence, features; the problems of her becoming and development are investigated. The author's classification system and types of penalties for the offense information is made. We study the law of legal liability for the information of the offense.